

WIESŁAW CHARCZUK

DZIAŁALNOŚĆ PODOKRĘGU IVA SIEDLCE (PODLASIE)
BATALIONÓW CHŁOPSKICH
W LATACH 1942–1944

DOI: 10.15290/sp.2017.25.08

Abstrakt. Celem tekstu jest omówienie działalności Podokręgu IVA Siedlce (Podlasie) Batalionów Chłopskich w latach 1942–1944. W szczególności analizie poddana została struktura organizacyjna Podokręgu IVA BCh Siedlce, uzbrojenie i działalność zbrojna. Artykuł został napisany na podstawie źródeł archiwalnych zdeponowanych w Archiwum Akt Nowych, Archiwum Zakładu Historii Polskiego Ruchu Ludowego, źródeł drukowanych i opracowań dotyczących omawianego zagadnienia.

Słowa kluczowe: Bataliony Chłopskie Południowe Podlasie, II wojna światowa, ruch ludowy, Polskie Państwo Podziemne, okupacja hitlerowska, działalność zbrojna Podokręgu IVA BCh Siedlce

Abstract. A purpose of the article is to describe operations of IVA Siedlce (Podlasie) Subdivision of Farmers' Battalions in 1942–1944, and in particular provide a thorough analysis of its organizational structure, armament and military activity. The article has been written on the basis of archival resources stored in the Central Archives of Modern Records, Archive of the Institute of the History of Polish People's Movement, and printed resources and studies concerning the above issue.

Key words: Farmers' Battalions, southern Podlasie, World War II, people's movement, Polish Underground State, Nazi occupation, military operations of Farmers' Battalions IVA Siedlce Subdivision

Do przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. historycy niezwiązani z instytucjami resortowymi mieli ograniczony dostęp do źródeł badawczych związanych z działalnością Batalionów Chłopskich (BCh) na Południowym Podlasiu. Możliwości badawcze, dostępność do wspomnień byłych żołnierzy BCh oraz źródeł archiwalnych, które zostały zdeponowane w Zakładzie Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie, Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, pozwoliły na bardziej wnikliwe przeprowadzenie badań, zwłaszcza pełniejsze opracowanie nurtu zbrojnego ruchu ludowego na Południowym Podlasiu, zwłaszcza działalności Podokręgu IVA Siedlce (Podlasie). Niekwestionowanym ba-

daczem dziejów ruchu ludowego jest Janusz Gmitruk, autor kilkudziesięciu opracowań poświęconych działalności ruchu ludowego na Południowym Podlasiu¹. Naukowego opracowania poświęconego działalności ruchu ludowego na Południowym Podlasiu w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944 podjął się Tadeusz Doroszuk². Ponadto, działalnością ruchu ludowego na Południowym Podlasiu w tym IV Okręgowi Batalionów Chłopskich Lublin w latach 1939–1945, swoje opracowania poświęcili: Tomasz Szczechura³, Piotr Matusak⁴, Józef Kasperek⁵, Zygmunt Mańkowski⁶, Kazimierz Przybysz⁷, Stanisława Lewandowska⁸ i Józef R. Szaflik⁹. W swoich pracach autorzy w sposób pośredni lub fragmentarycznie ukazali działalność Podokręgu IVA BCh. Stąd też autor niniejszego opracowania naukowego podjął się syntetycznego opracowania działalności Batalionów Chłopskich na terenie Południowego

-
- ¹ J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy w obwodzie siedleckim*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” (dalej: RDRL) 1972, nr 14; tenże, *Wiejski ruch młodzieżowy w Siedleckim w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1944*, „Szkice Podlaskie”, Siedlce 1988; tenże, *Konspiracyjny ruch ludowy w rejonie białskopodlaskim w latach okupacji niemieckiej 1939–1944*, „Rocznik Białskopodlaski” (dalej: RB) 1993, t. 1; tenże, *Wieś siedlecka i ruch ludowy w akcji pomocy jeńcom radzieckim w latach okupacji hitlerowskiej 1941–1945*, RB 1994, t. 2; tenże, *Skazani na zagładę. Jeńcy i partyzanci radzieccy a Bataliony Chłopskie 1941–1945*, Warszawa 2001; J. Gmitruk, D. Pasiak-Wąsik, *Pomoc ludowców i środowiska wiejskiego dla Żydów w okresie okupacji*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” (dalej: RHMHPRL) 2005, nr 21.
 - ² T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy na Podlasiu 1940–1944*, Siedlce 2004; tenże, *Bastiony Podlasia. Konspiracyjny ruch ludowy na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 2005.
 - ³ T. Szczechura, *Ruch ludowy w Siedleckim*, Warszawa 1984.
 - ⁴ P. Matusak, *Walka BCh z transportem kolejowym okupanta*, [w:] *Bataliony Chłopskie w walce o narodowe i społeczne wyzwolenie*. Sesja popularnonaukowa w XXX rocznicę bitew pod Wojdą, Zaborecznem i Różą, Lublin 3–4 lutego 1973, Warszawa 1975; tenże, *Ludowcy w Powstaniu Warszawskim*, „RHMHPRL” nr 20, 2004.
 - ⁵ J. Kasperek, *Ludowy Związek Kobiet na Lubelszczyźnie*, [w:] *Chłopi w obronie Zamojszczyzny*. Sesja popularnonaukowa w 40. Rocznicę walk Batalionów Chłopskich, Zamość 2–3 lutego 1983 r., red. J. Gmitruk, Z. Mańkowski, Warszawa 1985.
 - ⁶ Z. Mańkowski, *Ruch ludowy na Lubelszczyźnie w latach okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Ruch ludowy na Lubelszczyźnie*. Materiały sesji popularnonaukowej zorganizowanej przez WKW ZSL w Lublinie, red. J. R. Szaflik, Lublin 1964.
 - ⁷ K. Przybysz, *Konspiracyjny ruch ludowy na Mazowszu 1939–1945*, Warszawa 1977; tenże, *Współdziałanie Batalionów Chłopskich z Gwardią Ludową i Armią Ludową oraz partyzantką radziecką*, [w:] *Bataliony Chłopskie w walce o narodowe i społeczne wyzwolenie*. Sesja popularnonaukowa w XXX rocznicę bitew pod Wojdą, Zaborecznem i Różą, Lublin 3–4 lutego 1973, Lublin 1975.
 - ⁸ S. Lewandowska, *Ruch oporu na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 1982; też, *Polska konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna*, Warszawa 1982.
 - ⁹ J. R. Szaflik, *Początki konspiracyjnego ruchu ludowego. Studium o taktyce politycznej Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego 1939–1943*, Warszawa 1973.

Podlasia. Za początkową cezurę autor przyjął datę 1942 r., kiedy utworzono Podokrąg IVA (Podlaski), który swoim zasięgiem objął powiaty: bialski, siedlecki, radzyński, od 1943 r. łukowski i włodawski, zaś cezurę końcową stanowi 1944 r., wkroczenie Armii Czerwonej na teren Południowego Podlasia i zakończenie akcji „Burza” na tym terenie. Inspiracją Autora do podjęcia badań nad niniejszym zagadnieniem był brak syntetycznego ujęcia działalności Podokręgu IVA BCh w latach 1942–1944. Podstawę źródłową niniejszego szkicu naukowego stanowią materiały przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Zakładu Historii Muzeum Polskiego Ruchu Ludowego i Archiwum Akt Nowych. W opracowaniu wykorzystano ponadto istniejące opracowania odnoszące się bezpośrednio lub pośrednio do podjętego zagadnienia, prasę okupacyjną wydawaną przez ludowców na terenie Wiśniewa, wspomnienia, relacje i kroniki spisane przez działaczy i żołnierzy Batalionów Chłopskich.

Struktura organizacyjna

W sierpniu 1940 r. Centralne Kierownictwo Ruchu Ludowego podjęło decyzję o utworzeniu własnej organizacji zbrojnej pod nazwą Straż Chłopska „Chłostra”, która została przemianowana w połowie 1941 r. na Bataliony Chłopskie¹⁰.

W początkowym okresie Bataliony Chłopskie nie były organizacją wojskową. Dopiero w połowie 1942 r. powołane oddziały specjalne¹¹ (dalej: OS), które miały uwojskować BCh. Bataliony Chłopskie organizowano etapami, zaczynając od okręgów, podokręgów, obwodów, rejonów, gmin i gromad. Województwo lubelskie stanowiło w strukturze konspiracyjnej BCh Okręg IV, w skład którego weszły powiaty, które następnie dzieliły się na rejon, gminy

¹⁰ J. Niećko, *Na drodze do Polski Ludowej. Wybór pism z lat 1941–1949*. Do druku przygotował, życiorysem Józefa Niećki poprzedził i przypisami opatrzył Z. Hammerling, Warszawa 1967, s. 126–129.

¹¹ Oddziały specjalne powstały po akcji wysiedleńczej prowadzonej przez okupanta hitlerowskiego na Zamojszczyźnie w 1942 r. Na mocy rozkazu nr 12 KG BCh z maja 1943 r. rozkazywał tworzenie oddziałów specjalnych o charakterze dywersyjnym. Nie miały charakteru leśnego ani masowego. Miały działać dorywczo w miarę potrzeb. Żołnierze OS stawiali się z bronią w rękę na miejsce koncentracji, po wykonaniu akcji wracali do domów, do pracy w gospodarstwie. Opracowano na podstawie: *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 4: 1939–1945, oprac. Z. Mańkowski i J. Nowak, Warszawa 1966, s. 159–161.

i placówki¹². Komendzie Okręgu podlegały obwody, oznaczone kolejnymi cyframi arabskimi ustalonymi przeciwnie do ruchu wskazówek zegara, wokół granic byłego województwa lubelskiego, zaczynając od Puław, zaś od Łukowa schodzącymi w głąb obszaru województwa i tak: Włodawa otrzymała krypt. 7, Biała Podlaska – krypt. 8, Siedlce – krypt. 9, Łuków – krypt. 10 i Radzyń – krypt. 11. Zmiany strukturalne w Komendzie Okręgu nastąpiły w wyniku secesji dokonanej przez komendanta obwodu włodawskiego BCh Kazimierza Sidora, który podporządkował się PPR, tym samym naruszając strukturę organizacyjną gmin obwodu. Gminy, które negatywnie odniosły się do scalenia z PPR grawitowały ku obwodowi bialskiemu¹³. Strukturę obwodu włodawskiego wstępnie uporządkował rozkaz z maja 1943 r. KO BCh Jana Barańskiego „Czarny”¹⁴, który przeniósł obwód włodawski z Okręgu IV do Podokręgu IVA BCh (Podlasie). Podokręg IVA (Podlasie) został podzielony na 27 rejonów oraz 79 gmin. Funkcję komendanta Podokręgu IVA (Podlasie) na mocy rozkazu z czerwca 1942 r. objął Stefan Skoczylas „Piotr Konar”¹⁵. Początkowo komenda Podokręgu była jednoosobowa, dopiero pod koniec 1942 r. została wzmocniona o następujące osoby: Lucjana Kocia „Jarząbek”, który został szefem wyszkolenia, Mariana Kosieradzkiego – szefa łączności i Stanisława Jaszczuka „Zielony” – szefa do zadań specjalnych¹⁶. Tworzenie komend obwodowych na terenie Podokręgu IVA trwało już od 1940 r. Dopiero rozkaz wydany 1 sierpnia 1943 r. przez komendanta Podokręgu IVA Jana Barańskiego uregulował strukturę komendy obwodu tworząc referaty: wyszkoleniowo-taktyczny, oddziałów terytorialnych, skarbowy, konserwacji broni i propagandowo-łącznikowy¹⁷. Komenda obwodu Siedlce z inicjatywy działaczy SL „Roch” została powołana w Wiśniewie już w marcu 1941 r. Komendantem został Lucjan Koć – o jego wyborze na to stanowisko zdecydował fakt, że jako jedyny posiadał przeszkolenie wojskowe (oficerskie). Zastępcą jego został Stanisław Jaszczuk i Franciszek Duczek, funkcję szefa sztabu pełnił Stanisław Ostas „Osa”¹⁸. Liczebność Podokręgu IVA (Podlasie) BCh, według raportu sporządzonego za miesiąc styczeń 1944 r. przez kome-

¹² K. Przybysz, A. Wojtas, *Bataliony Chłopskie. Geneza i rozwój struktury organizacyjnej*, t. 1, Warszawa 1985.

¹³ T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 89.

¹⁴ *Materiały źródłowe...*, s. 31–32.

¹⁵ Tamże, s. 52.

¹⁶ Tamże, s. 146.

¹⁷ *Bataliony Chłopskie na Lubelszczyźnie 1940–1944. Źródła, wstęp i oprac.* Z. Mańkowski, J. Markiewicz, J. Naumiuk, Lublin 1962, s. 62.

¹⁸ T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 95.

danta Podokręgu IVA (Podlasie) Stefana Skoczylasa, wyniosła 3717 żołnierzy, z tego obwód włodawski posiadał 512 żołnierzy, 162 oddziały taktyczne¹⁹ i 25 OS, obwód bialski 915 żołnierzy, 520 oddziałów taktycznych i 30 OS, obwód siedlecki 1046 żołnierzy, 480 oddziałów taktycznych i 30 oddziałów specjalnych, obwód łukowski 527 żołnierzy i obwód radzyński 717 żołnierzy. W tych ostatnich obwodach nie utworzono oddziałów taktycznych i OS z powodu braków komendantów²⁰. Natomiast stan Podokręgu IVA 15 lipca 1944 r. wyniósł 6840 żołnierzy²¹. Nastąpiło podwojenie liczebności szeregów BCh w stosunku do stanu ze stycznia 1944 r. Z danych wynika, że najsilniejszymi obwodami w strukturze terytorialnej IVA Podokręgu BCh były obwody siedlecki i bialski, zaś najsłabszymi włodawski i łukowski. Dopiero od lata 1944 r. można mówić o umasowieniu oddziałów BCh. Dane te skorygował ostatni komendant IV Okręgu Lubelskiego Jan Pasiak „Osełka”, „Jawor”, który obliczył, że 15 lipca 1944 r. Podokręg IVA liczył 9860 żołnierzy²². Obwód siedlecki miał liczyć 1500 żołnierzy, Biała Podlaska – 3010, Włodawa – 1050, Łuków – 2000 i Radzyń Podlaski – 2300 co daje nam 9860 osób²³. Dane liczbowe z 15 lipca 1944 r. zawierały tylko członków oddziałów taktycznych, nie uwzględniały stanów oddziałów terytorialnych. Stąd wynika rozbieżność między danymi przedstawionymi 15 lipca 1944 r. a danymi, które przedstawił płk Jan Pasiak „Jawor”.

Ludowy Związek Kobiet i Zielony Krzyż

Ruch ludowy w okresie konspiracji na terenie działalności Podokręgu IVA Siedlce rozszerzał swoje wpływy polityczne w wiejskim środowisku kobiecym (Koła Gospodyń Wiejskich) i inteligencji wiejskiej. Z inicjatywy działaczy ludowych został powołany Ludowy Związek Kobiet (LZK). Aktywną sieć tego związku stworzono w powiatach: siedleckim, łukowskim i bialskopodlaskim. Przewodniczącą w Podokręgu IVA Siedlce została Re-

¹⁹ Oddziały taktyczne posiadały charakter ściśle wojskowy i były przeznaczone do działań bojowych.

²⁰ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), sygn. 35/1073/0/3/50, Raport Podokręgu IVA do Komendy Głównej Chłostry za styczeń 1944 r., k. 2.

²¹ AZHPRL, sygn. IV/1/15/1, Sprawozdanie Komendanta Okręgu z dn. 23 lutego 1945 r., b.p.

²² *Bataliony Chłopskie na Lubelszczyźnie...*, s. 14.

²³ Tamże.

gina Kubalska „Renia”²⁴. W powiecie siedleckim, struktury LZK zaczęto tworzyć w 1942 r. Wtedy zostało wyłonione dowództwo powiatowe w składzie: Aurelia Wierzchoń – jako przewodnicząca, Bronisława Teklakówna, Teresa Koć, Maryla Pradyszczukówna, Maria Suprunówna i Kazimiera Byczukowska²⁵. W początkowym okresie działalności LZK objęło swoimi wpływami miejscowości: Wiśniew, Wodynie, Łosice i Siedlce. Wiodącą rolę w działalności związku odgrywał Wiśniew. Na szkoleniach szczególną uwagę zwracano na udzielanie pierwszej pomocy w nagłych wypadkach. Wykłady z zakresu pierwszej pomocy prowadziły Wanda Szajnowska i Maria Szatkowska²⁶.

Na terenie obwodu łukowskiego struktury LZK tworzyły: Jadwiga Świelikowa, Franciszka Marksowa i Jadwiga Jeżewska²⁷. W obwodzie białkopodlaskim za organizację struktur LZK odpowiadały: Bronisława Džas „Bronia”, Adela Derulkiewicz, Mościbrodzka i Janina Pieniek. Natomiast w obwodzie Radzyń Podlaski i Włodawa na czele struktur powiatowych stały: Irena Golcówna „Irka”, Zofia Chorak-Szczepanik, Józefa Kędracka-Dudowa. W 1944 r. LZK przystąpił do tworzenia służby sanitarnej na potrzeby BCh pod nazwą Zielony Krzyż (ZK). Komendy i placówki ZK powstały we wszystkich obwodach. Ogółem na terenie objętym przez Podokrąg IVA BCh LZK utworzono 35 kierownictw gminnych i 150 gromadzkich²⁸.

Obwód Siedlce

Na terenie Podokręgu IVA Siedlce BCh przewodniczącą LZK na terenie obwodu została Regina Kubalska „Renia”²⁹. W miarę wzrostu aktywności bojowej BCh, na bazie LZK rozwinęła się działalność służby sanitarnej Zielony Krzyż. Największe osiągnięcia LZK miała na polu oświatowo-wychowawczym i samokształceniowym. W konspiracji pod pozorem nauki szycia, gotowania uczono historii, geografii i literatury polskiej lub przygotowywano członkinie do służby sanitarnej. Zespoły tajnego nauczania pod „przykrywką” przysposobienia rolniczego pracowały we wsiach: Wola

²⁴ B. Matusowa, *Na partyzancki poszły bój 1939–1945*, Warszawa 1970, s. 79.

²⁵ J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy w regionie białkopodlaskim...*, s. 83.

²⁶ T. Doroszuk, *Bastiony Podlasia...*, s. 94.

²⁷ J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy w regionie białkopodlaskim...*, s. 83.

²⁸ J. Kasperek, *Konspiracyjny ruch ludowy na Lubelszczyźnie 1939–1944*, Warszawa 1988, s. 255–257.

²⁹ Tenże, *Ludowy Związek Kobiet na Lubelszczyźnie*, [w:] *Chłopi w obronie Zamojszczyzny*, red. J. Gmitruk, Z. Mańkowski, Warszawa 1985, s. 121.

Wodyńska, Wiśniew, Krzesk, Zbuczyn, Mokobody, Broszków. Na terenie obwodu siedleckiego wiodącą rolę w pracy LZK odgrywał Wiśniew. Za szkolenie sanitarne odpowiedzialna była Teresa Koć, oświatowe Irena Szewczyk, a sprawy gospodarcze Stanisława Komorowska³⁰. W szkoleniu brało udział 27 kobiet. Szkolenia odbywały się w domach. Szczególny nacisk był położony na pomoc w nagłych wypadkach. Wykłady z ratownictwa medycznego prowadziły lekarki Wanda Szajnowska i Maria Szatkowska. Sanitariuszki gromadziły środki opatrunkowe, apteczki, lekarstwa. Poza udzielaniem pierwszej pomocy rannym żołnierzom w akcjach zbrojnych, również udzielały pomocy medycznej osobom, które uległy wypadkom w trakcie prac polowych na wsi, szczególnie w trakcie żniw³¹. W sumie w obwodzie siedleckim w listopadzie 1943 r., w strukturach LZK funkcjonowały 72 osoby³².

Obwód Łuków

Organizację LZK na terenie obwodu łukowskiego rozpoczęto w rejonie Stanina już latem 1942 r. Organizatorkami były Jadwiga Lewandowska i Zofia Walo³³. Do najsilniejszych ośrodków należały miejscowości: Trzebieszów, Hermanów i Stanin.

Obwód Biała Podlaska

Na terenie obwodu Biała Podlaska na czele LZK stała Adolfina Derlukiewicz, a potem Bronisława Drzas z Mariampola. Kierownictwo tworzyły: Janina Pieńkówna i Leokadia Mościbrodzka. Struktury funkcjonowały w gminach powiatu bialskiego. Stan LZK na terenie obwodu Biała Podlaska na początku 1944 r. wynosił 30 osób³⁴. Kurs z zakresu udzielania pierwszej pomocy prowadziła „Marysia” (NN), którą przysłało dowództwo obwodu. Zajęcia dla kursantek odbywały się w domu Jadwigi i Stefanii Kołtunównych. Szkolenie odbywało się pod „przykrywką” robienia swetrów. W kursie uczestniczyły, m.in. Sylwia Leszczakówna, Henryka Hryciukówna³⁵. Niektóre uczestniczki kursu sanitarnego, np. Bronisława Aniela Drzas „Bronia” z rejonu Witulin-

³⁰ I. Szewczykówna, *Wiśniew*, [w:] *Twierdzą nam będzie każdy próg. Kobiety ruchu ludowego w walce z hitlerowskim okupantem. Sylwetki, wspomnienia, artykuły, wybór i oprac.* M. Jędrzejec, Warszawa 1987, s. 183–184.

³¹ W. Pietruczuk, *W małej wiosce na Podlasiu*, [w:] tamże, s. 456.

³² *Bataliony Chłopskie na Lubelszczyźnie*, dok. Nr 21, s. 53.

³³ T. Doroszuk, *Bastiony Podlasia...*, s. 97.

³⁴ *Bataliony Chłopskie na Lubelszczyźnie*, dok. Nr 83, s. 130.

³⁵ T. Doroszuk, *Bastiony Podlasia...*, s. 99.

-Leśna Podlaska przeszły szkolenie praktyczne w szpitalu, w Białej Podlaskiej pod opieką dr. Edwarda Bazylczuka³⁶.

Obwód Radzyń Podlaski

Na terenie obwodu radzyńskiego działalność LZK rozpoczął latem 1942 r. Wpływy miał Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew”. Przewodniczącą została Irena Golec – członkini „Siewu” z Turowa, zaś funkcję wiceprzewodniczących pełniły: Józefa Kędracka i Zofia Chorek. Pod koniec okupacji LZK obwodu radzyńskiego skupiał około 350 członków³⁷.

Obwód Włodawa

Ludowy Związek Kobiet na terenie obwodu włodawskiego powstał wiosną 1943 r. z inicjatywy członkini ZMW „Siew” Zofii Pyszko. Organizacja aktywnie zaczęła się rozwijać w 1944 r. Wtedy powstały struktury gminne. W związku z utworzeniem I Batalionu Podlaskiego BCh, położono duży nacisk na szkolenie sanitarne. Zostały zorganizowane dwa kursy sanitarne w Ratajewiczach i Zaliszczu, które prowadził lekarz Stanisław Sawczyn Połuch³⁸.

Łączność i kolportaż

Jednym z ważnych sfer działań konspiracyjnych BCh była organizacja łączności. Podokręg IVA BCh przez obwód siedlecki miał odrębną nitkę łączności z Komendą Główną BCh. Obsługiwała go łączniczka Michalina Munkiewicz „Michasia”, która przywoziła pocztę bezpośrednio z Warszawy do Lucjana Kocia³⁹. Materiały dostarczano do punktów kontaktowych, którymi były na terenie miasta Siedlce Kasa Stefczyka przy ul. 3 Maja 52, dom Walerii Kurek przy ul. Brzeskiej 79 i sklep- knajpka przy ul. Łukowskiej tuż za mostem. Czasami materiały przywożono z Warszawy do Wiśniewa, do domu

³⁶ J. Flisiński, H. Mierzwiński, *Biała Podlaska w latach 1939–1944*, t. 3, cz. 2, Biała Podlaska 2012, s. 395; J. Czuba, H. Odrzygóźdź, *Bataliony Chłopskie na Południowym Podlasiu. W walce o Polskę wolną, równą i sprawiedliwą*, Biała Podlaska 2004, s. 229.

³⁷ T. Doroszuk, *Bastiony Podlasia...*, s. 100.

³⁸ AZHPRL, sygn. R-136, relacja Z. Pyszki-Filipczak.

³⁹ T. Fijałkowski, *Ruch ludowy i Bataliony Chłopskie w Okręgu II warszawskim w okresie okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, red. nauk. A. Łuczak, Warszawa 1975, s. 199.

Antoniego Szewczyka⁴⁰. Funkcję łączników Podokręgu IVA BCh (Podlasie) pełnili: Zygmunt Pękała vel Pękala „Szczęsny”, od 1944 r. Jadwiga Boguta „Jativa”, zaś na szczeblu obwodów łącznikami byli: obwód Siedlce – Bronisława Teklakówna, obwód Włodawa – Władysława Tarkowska, obwód Radzyń Podlaski – Stanisława Rosińska, ale za nim obwód wszedł w struktury IVA Podokręgu BCh, to prasa była dostarczana z obwodu lubartowskiego, a potem z Siedlec. Ponadto prasa była dostarczana do Jana Żuka i Aleksandra Pasiaka – członków SL w Krzesku-Królowa Niwa a stamtąd do Stanisława Suleja w Międzyrzeczu Podlaskim⁴¹, obwód Łuków – Czesław Kozanecki⁴².

Na terenie Podokręgu IVA BCh (Podlasie) z inicjatywy komendanta Podokręgu IVA Stefana Skoczylasa zaczęto wydawać pismo o szerszym zasięgu „Idzie Wolność”⁴³. Redaktorami byli: Stefan Skoczyals i Marian Tupalski. Z redakcją pisma współpracowali ludowcy z Podlasia, m.in. Halina Kurek, Franciszek Duczek, Stanisław Jaszczuk „Zielony”, Regina Kubalska-Kociowa, Mila Krzeska, Tomasz Kazimierowicz i Stanisław Lejewoda⁴⁴. Do pisma pisali teksty autorzy z Warszawy, np. prof. Halina Radlińska czy Helena Brodowska⁴⁵. Pismo wydawano początkowo w formacie A5, potem w formacie A4 o objętości 8 stron.

Następnym pismem o szerszym zasięgu była „Regionalna Agencja Prasowa „Podlasie”, którego wydawanie było związane z powołaniem Podlaskiej Służby Informacyjnej (PSI). Objęła ona swoim zasięgiem cały Podokrąg IVA. Interesowała się, m.in. sprawami produkcji w rolnictwie, leśnictwie, przemyśle związanym z produkcją wojenną, stosunkiem okupanta do miejscowej ludności, sprawami odwetu. Materiały sprawozdawcze były wożone do Warszawy przez łączniczki, m.in. Jadwigę Bogutówną z Bóźki i Halinę Somkę z Żaboklik⁴⁶. W obwodzie włodawskim pracą PSI kierowała Zofia Pyszko, w obwodzie siedleckim pracą informacyjną kierowała Maria Suprun-Jaszczukowa ze Stoku Ruskiego. Materiały do kierownika

⁴⁰ AZHPRL, sygn. KG/20, Protokół ze spotkań łączniczek i kolporterok Rocha, BCh w Warszawie w dn. 16 kwietnia 1970 r., k. 5.

⁴¹ Relacja S. Suleja z 1980 r. w zbiorach autora.

⁴² T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 111.

⁴³ M. Tupalski, *Ludowa prasa konspiracyjna na Podlasiu*, [w:] J. Kasperek, *Konspiracyjny ruch ludowy na Lubelszczyźnie 1939–1944*, Warszawa 1988, s. 319.

⁴⁴ Z.J. Hirsz, „*Idzie Wolność*”, „*Kurier Lubelski*” nr 265, 1966.

⁴⁵ Relacja Mirosława Izdebskiego z 20 maja 2014 r. w posiadaniu autora.

⁴⁶ M. Tupalski, dz. cyt., s. 323–324.

informacji obwodu siedleckiego nadsyłała z węzła kolejowego Siedlce Janina Jankowska-Górska⁴⁷. Z obwodu radzyńskiego informacje do PSI nadsyłał wybitny mediewista żydowskiego pochodzenia dr Marian Małowist⁴⁸. W obwodzie łukowskim pracą informacyjną kierowała Franciszka Marksowa „Marta”. Informacji dostarczała Zofia Siejek-Wysocka, która pracowała na kolei w Łukowie⁴⁹.

Pierwszy numer pisma ukazał się 30 stycznia 1944 r., ostatni, 6, 15 lipca 1944 r. Powielarnia mieściła się w posesji (w alkierzu) Szewczyków w Wiśniewie. Nakład wynosił ok. 200 egzemplarzy⁵⁰. Pismo było wydawane w Wiśniewie, w którym na przełomie 1943/1944 r. z inicjatywy Stefana Skoczylasa została również powołana Spółdzielnia Wydawnicza „Płomienie”. Drukowała skrypty dla tajnej Wolnej Wszechnicy Polskiej, skrypty z teorii prawa i nauki o państwie, polityki gospodarczej, prawa administracyjnego. Ich autorzy to m.in. prof. Helena Radlińska, Borys Łapicki – prof. prawa rzymskiego⁵¹, Artur Żabicki – prawnik, specjalista od prawa handlowego, członek Komitetu Organizacyjnego Uniwersytetu w Łodzi⁵². W Wiśniewie została wydrukowana z serii Biblioteka „Płomieni” nr 3, w nakładzie 300 egz. książka Ludwika Denisiuka, *Podstawowe zasady demokracji w oświetleniu teorii prawa nauki o państwie*⁵³. Ponadto wydawano broszury: *O potrzebie i organizacji dziecińców letnich*. Miały one charakter instruktażowy. Zawierały informacje o organizacji dziecińca i predyspozycjach, jakimi powinna się odznaczać wychowawczyni w dziecińcu⁵⁴.

Ludowcy z Podokręgu IVA BCh mieli swój znaczny udział w tworzeniu tajnej oświaty. Na terenie podokręgu powołano Komisję Oświatową Ruchu Chłopskiego, którą tworzyli: Stefan Skoczylas – komendant podokręgu, Tomasz Kazimierowicz – przewodniczący piątki politycznej SL „Roch” w pod-

⁴⁷ S. Lewandowska, *Polska konspiracyjna prasa...*, s. 199.

⁴⁸ A. Wyrobisz, *Marian Małowist 1909–1988*, „Acta Poloniae Historica” 1990, nr 61, s. 311–313; J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy w rejonie białkopodlaskim...*, s. 86; M. Nowiński, *Podlasie niosło pomoc Żydom*, „Żołnierz Wolności” 1968, nr 85–86, 9–10 kwietnia.

⁴⁹ M. Tupalski, dz. cyt., s. 322–323.

⁵⁰ S. Lewandowska, *Polska konspiracyjna prasa...*, s. 92.

⁵¹ Borys Łapicki, w: https://pl.wikipedia.org/wiki/Borys_Łapicki [dostęp: 16.09.2017].

⁵² A. Klimczak, *Próby tworzenia wyższych uczelni w Łodzi*, „Kultura i Edukacja” 2009, nr 2 (71), s. 98–109.

⁵³ W. Chojnacki, *Bibliografia zwartych i ulotnych druków konspiracyjnych wydanych na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945*, Warszawa 2005, s. 64.

⁵⁴ Tamże, s. 179.

okręgu, Regina Kubalska – przewodnicząca LZK w podokręgu, Jan Kwiecień – nauczyciel z Siedlce i Halina Dudowa – działaczka oświatowa. Dbano o podniesienie poziomu wiedzy wśród aktywnych działaczy BCh obwodu siedleckiego, np. z inicjatywy Heleny Brodowskiej i Stefana Skoczylasa prawie cały aktyw obwodu siedleckiego uczęszczał na tajne komplety akademickie, które zostały zorganizowane na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Przeważnie studiowano na wydziale prawno-ekonomicznym⁵⁵.

Wyszkolenie wojskowe

Wyszkolenie wojskowe żołnierzy Batalionów Chłopskich zajmowało czołowe miejsce w działalności ramienia zbrojnego ruchu ludowego. Początkowo dużą wagę przywiązywano do szkolenia żołnierzy w posługiwaniu się bronią. Ze względu na nieliczną kadrę oficerską i podoficerską, gdyż większość oficerów zawodowych i rezerwy zasiliły szeregi ZWZ-AK i NOW-NSZ, tylko niewielki procent zasilił szeregi BCh. Dla przykładu, z raportu Komendy Podokręgu IVA ze stycznia 1943 r. wynika, że na terenie obwodów wchodzących strukturalnie do podokręgu było tylko 5 oficerów (3 w siedleckim i 2 w bialskim)⁵⁶. Stąd też postanowiono pozyskać i wyształcić własną kadrę oficerską i podoficerską. Główny ciężar spoczywał na obwodach, w których wydzielono oficerów odpowiedzialnych za wyszkolenie; najczęściej byli to zastępcy komendantów. Na terenie obwodu włodawskiego za wyszkolenie odpowiedzialny był por. Zawadzki, bialskim – Stanisław Potapczuk „Sewer”, siedleckim – Wincenty Skomro, radzyńskim – Jan Bednarski⁵⁷. Początkowo do szkolenia wykorzystywano materiały opracowane przez KG BCh drukowane w broszurze *Powstaniec*. Z chwilą kiedy powstały oddziały specjalne i partyzanckie wzrosło zapotrzebowanie na przeszkolonych żołnierzy, dlatego też komenda Podokręgu IVA BCh za porozumieniem stron i na prośbę komendanta BCh Stefana Skoczylasa korzystała z kursów podchorążych prowadzonych przez AK czy NSZ; z obwodów łukowskiego i siedleckiego kilku bechowców ukończyło kurs w podchorążówce NSZ w Jacie, np. żołnierze

⁵⁵ S. Lewandowska, *Ruch oporu...*, s. 225.

⁵⁶ Tamże, s. 113.

⁵⁷ J. Markiewicz, *Szkoły partyzanckiej walki. O szkoleniu bojowym w Batalionach Chłopskich*, Warszawa 1982, s. 33.

z oddziału ośrodka Wiśniew BCh ppor. Mariana Grzebisza „Wicher” oraz jego zastępcy kpr. Kazimierza Jurzyka „Burza”⁵⁸. Najwięcej zajęć poświęcono na zapoznanie się z bronią niemiecką, radziecką, angielską i czeską oraz na usuwanie usterek, zacięcia się broni, zakleszczenia się naboju w komorze naboju⁵⁹. Również z inicjatywy komendanta Podokręgu IVA Stefana Skoczylasa przy I Batalionie im. Ziemi Podlaskiej⁶⁰ we wsi Karaczony gm. Rossosz została otwarta Szkoła Podchorążych. Komendantem szkoły został Julian Czuba „Marian”, zastępcą Artur Sobolewski „Artur”⁶¹. Zajęcia teoretyczne i praktyczne w Szkole Podchorążych BCh prowadzili doświadczeni dowódcy, m.in. Franciszek Bancarzewski „Włóczęga”, Jan Chomienia, Bolesław Horaczyński – instruktor dywersji, Eugeniusz Kołtan „Jastrząb” – specjalista od walki partyzanckiej, Marian Patej „Burza”. Kursy podoficerskie dla żołnierzy BCh zostały zorganizowane w obwodzie włodawskim, m.in. w Komarówce Podlaskiej – Jabłonna, wyszkolono 15 podoficerów. W rejonie Wisznic kursy zorganizowali Edward Duda i Franciszek Bancarzewski, na których wyszkolono 18 podoficerów⁶². W obwodzie bialskim przeprowadzono 2 kursy podoficerskie zorganizowane przez komendanta obwodu Stanisława Potapczuka, które ukończyło 36 podoficerów BCh⁶³. Problem wyszkolenia kadry oficerskiej na potrzeby BCh rozwiązała dopiero zorganizowana na terenie Podokręgu IVA (Podlasie) Szkoła Podchorążych przy I Batalionie Podlaskim BCh, którą utworzono w kwietniu 1944 r. Działała do 28 czerwca 1944 r. i wyszkoliła 91 elewów⁶⁴. Dla przykładu, 28 czerwca 1944 r. na polanie między wsiami Mokre i Kozły w obwodzie Biała Podlaska odbyła się uroczysta promocja 45 elewów BCh. Na uroczystość przybył dowódca zgrupowania „Jeszcze Polska nie zginęła” płk Robert Satanowski z AL, który wręczył prymusowi Franciszkowi Solnicy „Chmura” pistolet maszynowy⁶⁵.

⁵⁸ P. Kosobudzki, *Przez druty, kraty i kajdany. Wspomnienia partyzanta NSZ*, Wrocław 1997, s. 160.

⁵⁹ J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 199.

⁶⁰ I Batalion im. Ziemi Podlaskiej powstał w marcu 1944 r. na bazie OS działających na terenie całego Podokręgu IV A BCh. Źródło: AZHPRL, sygn. R-273, J. Czuba „Geneza i powstanie I Batalionu BCh”, b.p.; T. Doroszuk, *Bastiony Podlasia...*, s. 209.

⁶¹ J. Flisiński, H. Mierzwiński, dz. cyt., s. 336.

⁶² J. Markiewicz, dz. cyt., s. 66.

⁶³ Tamże, s. 67–68.

⁶⁴ T. Doroszuk, *I Batalion Podlaski BCh*, RDRL nr 21, 1981, s. 76.

⁶⁵ A. Wereszko, *W szeregach walczącego Podlasia. Zapiski oficera Armii Krajowej i Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość 1939–1947*, Biała Podlaska 2006, s. 160–161; J. Czuba, H. Odrzygózdź, *Bataliony Chłopskie na Południowym Podlasiu w walce o Polskę wolną, równą i sprawiedliwą*, Biała Podlaska 2004, s. 15.

W sumie kursy oficerskie i podoficerskie ukończyło ok. 300 żołnierzy Batalionów Chłopskich.

Uzbrojenie

Uzbrojenie żołnierzy BCh stanowiło jeden z najważniejszych problemów. Jednym ze źródeł pozyskiwania broni były pola bitewne kampanii wrześniowej 1939 r. na Podlasiu, zwłaszcza granice powiatów łukowskiego, radzyńskiego, gdzie walczyli żołnierze SGO „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga. Kolejnym źródłem pozyskiwania broni były akcje bojowe żołnierzy BCh. W akcjach dozbrojeniowych przodowały obwody bialski i siedlecki⁶⁶. Większą akcją dozbrojeniową żołnierze Podokręgu IVA BCh przeprowadzili na wojskowy pociąg zmierzający na front wschodni pod Dzieluami pow. siedlecki 2 lipca 1944 r. oddziały BCh z Podokręgu pod dowództwem Mariana Grzebisza i Mariana Kosieradzkiego przeprowadzili akcję wysadzenia pociągu niemieckiego na linii Łuków-Siedlce koło stacji Dzielule. Żołnierze BCh zdobyli broń i amunicję, którą załadowano na 10 wozów konnych. W trakcie walki o pociąg Niemcy stracili 23 zabitych i ok. 50 żołnierzy było rannych⁶⁷.

Część broni dla żołnierzy Podokręgu IVA BCh Siedlce pochodziła z „darów” od partyzantki radzieckiej lub sprzymierzeńców niemieckich: Węgrów, Włochów, którzy z sympatią odnosili się do Polaków, bądź też były to transakcje czysto handlowe. Włosi i Węgrzy wymieniali broń na żywność i ciepłą odzież. I Batalion BCh im. Ziemi Podlaskiej otrzymał 3 pistolety maszynowe Szpagina PPSz-41, 10 min i ok. 400 sztuk amunicji od radzieckiego oddziału partyzanckiego, którym dowodził Anatol Klimow⁶⁸. Również też sam batalion został dozbrojony w jeden lkm, 4 kbk i skrzynkę amunicji przez Węgrów, którzy stacjonowali w Zalesiu⁶⁹. Popularną bronią, która była używana przez żołnierzy Podokręgu IVA BCh był karabin Mauzer wzór 1898, który posiadał magazynek zawierający 5 naboii.

Z analizy materiałów, które uwzględniały uzbrojenie oddziałów taktycznych BCh pod koniec 1943 r. wynika, że w obwodzie Siedlce uzbrojenie po-

⁶⁶ T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 118.

⁶⁷ Relacja Henryka Borkowskiego z Borków-Paduch udzielona autorowi w 2008 r.

⁶⁸ B. Karaszewski, *Partyzancka broń. O uzbrojeniu w Batalionach Chłopskich*, Warszawa 1980, s. 91.

⁶⁹ Tamże, s. 91.

siadał co 20 bechowiec, w bialskim co 11⁷⁰. Zwiększenie stanu uzbrojenia następowało w drodze produkcji konspiracyjnej, np. w obwodzie radzyńskim produkcji bechowca opartego na wzorze angielskiego Stena, który dostarczył dowódca OS BCh rejonu Międzyrzec Podlaski Edward Makaruk „Strzała”, podjął się Franciszek Makaruk „Hipek” we współpracy z właścicielem kuźni Jakubem Klimiukiem we wsi Tłuściec. W jego kuźni powstało kilka egzemplarzy „Stena”. Do produkcji używano szlifierek, tokarek, które zostały zarekwirowane przez żołnierzy BCh w Ligenschaft w Żabcach⁷¹. Do produkcji bechowców używano karabinów francuskich „Lebel” pochodzących z czasów I wojny światowej, z których wycinano lufy (z jednego karabinu wycinano dwie lufy – przyp. W. Ch.). Niektóre części broni również były spawane w parowozowni Siedlce, zaś magazynki do pistoletów pozyskiwano od żołnierzy węgierskich, którzy stacjonowali na lotnisku w Krzywicy i uzbrojeni byli w pistolety typu Schmeisser MP-40⁷². Węgrzy, którzy stacjonowali na lotnisku w Krzywicy zaopatrywali żołnierzy OS BCh Edwarda Makaruka w amunicję do „bechowców”. Pistolety maszynowe „bechowic” były produkowane w dwóch rodzajach: z kolbą metalową i magazynkiem jak u stena, drugi typ natomiast z kolbą drewnianą zapinaną na zatrzask i magazynkiem u dołu. Ułatwiało to chowanie broni pod płaszczem. Z tego typu pistoletu można było prowadzić ogień pojedynczy i seriami. W sumie wyprodukowano 10 sztuk tego typu broni⁷³.

Na terenie obwodu Biała Podlaska w miejscowości Rossosz podjęto produkcję granatów zaczepnych. Do wzmocnienia ich skorupy używano buks z kół wozów chłopskich. Powstało ok. 40 granatów⁷⁴. Ponadto sporządzano granaty hukowe z „karbidówki” bez materiału kruszącego (fot. 1)⁷⁵, które były używane w celu wywołania efektu psychologicznego.

Broń pozyskiwano również od żołnierzy włoskich. Już jesienią 1942 r. doszło do spotkania Lucjana Kocia i Stefana Skoczylasa z dwoma oficerami włoskimi: Marco Grandolli i Carlo Castiglioni, którzy przekazali bechowcom dwa pistolety typu Beretta M1934 z amunicją (fot. 2)⁷⁶.

⁷⁰ AZHPRL, sygn. IV/18, Sprawozdanie miesięczne ze stanu organizacyjnego obwodu siedleckiego od dnia 25 października do 25 listopada 1943 r., b.p.

⁷¹ B. Karaszewski, dz. cyt., s. 135.

⁷² Relacja H. Borkowskiego z 2012 r. w zbiorach autora.

⁷³ B. Karaszewski, dz. cyt., s. 135–136.

⁷⁴ J. Pawałkiewicz, *Biuro Badań Technicznych*, „Kombatant” 2009, nr 2, s. 13.

⁷⁵ K. Satora, *Podziemne Zbrojownie Polskie 1939–1944*, Warszawa 2001, s. 78.

⁷⁶ E. Kopówka, *Stalag 366 Siedlce*, Siedlce 2004, s. 66; H. Kurek-Dudowa, *Młodość tragiczna i męska. O Stefanie Skoczylasie*, Warszawa 1978, s. 57–59.

Fot. 1. Granat-karbidówka używany przez żołnierzy IVA Podokręgu BCh (Siedlecki)

Źródło: <http://www.muzeumwp.pl/emwpaedia/granat-karbidowka.php>

Fot. 2. Pistolet Beretta M1934 – broń przekazana przez oficerów włoskich Stefanowi Skoczylasowi

Źródło: L. Erenfeicht, *Beretta Mod.1934, pistolet z rodowodem*, „Strzał” 2009, nr 9.

W trakcie wycofywania się armii niemieckiej na zachód włoscy sojusznicy III Rzeszy przekazali kilka sztuk luf do karabinów maszynowych i jeden ckm dla żołnierzy placówki z okolic Trzebieszowa i Stoku Lackiego (pow. siedlecki). Dzięki dowódcy placówki BCh w Stoku Lackim Wiktorowi Somli, który nawiązał współpracę z oficerami włoskimi od żołnierzy włoskich pozyskano broń i amunicję dla żołnierzy BCh⁷⁷.

Duża różnorodność broni palnej, często odmienne systemy i kaliber, sprawiała, że w oddziałach partyzanckich istniał poważny problem z amunicją. Często zdarzało się, że pełnowartościowa broń znajdująca się na stanie oddziału była bezwartościowa z powodu braku odpowiedniej amunicji. Często zdobyta amunicja nie pasowała do posiadanej broni. Zdarzało się, że wymieniano ją między oddziałami. O tym, że „głód” broni w partyzantce BCh był znaczny, świadczy wydana w kwietniu 1944 r. przez Komendę Główną BCh *Instrukcja o organizowaniu samoobrony*, gdzie w pewnych sytuacjach bronią mógł być każdy przedmiot, który znalazł się pod ręką. „Z braku odpowiedniej broni należy przygotować dzidy i drągi, a w ostateczności każdy broni się tym, co ma pod ręką. Dobrze jest również przygotować flaszki (butelki – przyp. W.Ch.) z roztworem ługu, używanego normalnie na wsi do prania bielizny, a którym można nie tylko rozbić głowę, ale i wypalić oczy, czy poparzyć ciało”⁷⁸.

Z zachowanych raportów, które były wysyłane z komendy obwodu Siedlce do Komendy Okręgu wynika, że na dzień 30 czerwca 1943 r. obwód liczył 3042 żołnierzy, którzy posiadali 330 karabinów, 16 rkm, 2 ckm, 194 pistolety i rewolwery, 11 pistoletów maszynowych i 3350 granatów, zaś na dzień 2 lipca 1944 r. obwód liczył 3635 żołnierzy uzbrojonych w 488 karabinów, 105 rkm, 2 ckm, 389 sztuk pistoletów i rewolwerów, 34 pm, 5910 granatów i ok. 96 000 sztuk amunicji⁷⁹.

Z analizy rozkazów i raportów wynika, że w końcowym okresie okupacji tylko ok. 10% żołnierzy BCh Podokręgu IVA (Podlasie) posiadało broń⁸⁰.

Zgodnie z instrukcją z lutego 1944 r. zaczęto organizować OS wg opracowanej przez KG BCh instrukcji. Jednostką najwyższą w powiecie miał być pluton (38 osób), zaś w okręgu kompania (122 osoby)⁸¹. W sumie na badanym terenie powołano 30 OS BCh⁸², w których walczyło 650 żołnierzy⁸³.

⁷⁷ <http://www.stok.gminasiedlce.pl/o-nas-stok/rys-historyczny-stoku-lackiego-4115/>

⁷⁸ *Materiały źródłowe...*, s. 378.

⁷⁹ B. Karaszewski, dz. cyt., s. 175.

⁸⁰ AZHPRL, sygn. IV/1, Dokumenty Komendy Okręgu IV. Wykaz ludzi i sprzętu uzbrojenia z 21 stycznia 1945 r.

⁸¹ *Materiały źródłowe...*, s. 345–348.

Akcja scaleniowa oddziałów Batalionów Chłopskich z oddziałami Armii Krajowej

Scalenie oddziałów taktycznych BCh z AK było jednym z problemów, przed którymi stanął konspiracyjny ruch ludowy. Podstawowym zarzutem, jaki był wysuwany przez ludowców wobec ZWZ-AK była sanacyjność i kadrowość armii. Realizacja umowy scaleniowej przypadła na moment, kiedy komendantem IV Okręgu BCh Lublin był Jan Pasiak. Na terenie obwodu Siedlce pierwsze rozmowy scaleniowe BCh z AK zostały zainicjowane 4 czerwca 1943 r. przez mjr. Mariana Zawarczyńskiego „Ziemowit”, kiedy do Wiśniewa został zaproszony na spotkanie komendant obwodu BCh Lucjan Koć⁸⁴. Scalenie oddziałów taktycznych BCh z AK na terenie Podokręgu IVA przebiegało z pewnymi komplikacjami i oporami. Często zrywano porozumienie lub istniało tylko na papierze, np. w Woli Wodyńskiej gm. Wodynie była to tylko prowizoryczna umowa⁸⁵. Szczytowym momentem w procesie scalania oddziałów był czerwiec i lipiec 1944 r., kiedy to komendy obwodowe BCh przekazały w struktury AK swoje oddziały taktyczne. W sumie AK przejęła ok. 2,5 tys. żołnierzy BCh w Podokręgu IVA⁸⁶, natomiast wg ustaleń Janusza Gmitruka w szeregi AK wprowadzono 1100 bechowców, co stanowiło ok. 13% ogółu sił zbrojnych BCh⁸⁷.

Na terenie Podokręgu IVA utworzono Ludową Straż Bezpieczeństwa (LSB), która miała być siłą ludowców w momencie wycofywania się Niemców z Polski. Oddziały LSB podporządkowano aparatowi partyjnemu „Rocha”. Część została podporządkowana Państwowemu Korpusowi Bezpieczeństwa – policji Państwa Podziemnego i Straży Samorządowej pomocniczych służb PKB. Miała ona pełnić służbę policyjną w ramach administracji podziemnej⁸⁸. Organizowaniem struktur LSB na terenie Podokręgu IVA (Pod-

⁸² Do najaktywniejszych OS BCh na terenie Podokręgu IVA BCh działały: w obwodzie włodawskim – OS Józefa Dudy „Skiby”, obwodzie siedleckim – Antoniego Kosieradzkiego z Mokobód, Mariana Grzebisza i Kazimierza Jurzyka z Wiśniewa, Wiktora Somli ze Stoku Lackiego, obwodzie łukowskim – Tadeusza Kurowskiego „Leszczyny”, obwodzie radzyńskim – Edwarda Makaruka „Sokoła”.

⁸³ J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 63; K. Przybysz, *Konspiracyjny ruch...*, s. 163 i n.

⁸⁴ Archiwum Akt Nowych, sygn. 203/X-63, Raport AK Komendy Obszaru Warszawskiego z 25 października 1943 r., k. 117.

⁸⁵ J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy w obwodzie siedleckim...*, s. 373.

⁸⁶ T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 202.

⁸⁷ J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy i BCh na Podlasiu*, [w:] *Podlasie w czasie II wojny światowej*, red. W. Ważniewski, Siedlce 1997, s. 72.

⁸⁸ J. Fajkowski, *Krótki zarys historii ruchu ludowego*, Warszawa 1971, s. 380.

lasie) BCh zajmowali się na terenie obwodu siedleckiego – Stanisław Jaszczuk, łukowskiego – Stanisław Świetlik, radzyńskim – Aleksander Głowniak „Jacek”, włodawskim – Józef Duda, bialskim – Bogdan Wilmowski-Korolewicz i Jan Czuba⁸⁹. W sumie LSB liczyły ponad 1,2 tys. osób, najliczniejszy był w obwodzie Siedlce – skupiał 322 żołnierzy⁹⁰.

Działalność sabotażowo-dywerysjno-propagandowa i zbrojna

Na terenie Podokręgu IV A (Podlasie) nie prowadzono na szeroką skalę działań zbrojnych z okupantem. Istotnym czynnikiem ograniczającym działania zbrojne, poza poczynaniami okupanta wobec Podlasia, był problem uzbrojenia żołnierzy BCh w broń i brak wyszkolonej kadry dowódczej. Większe działania zbrojne podjęto na terenie obwodów wchodzących do Podokręgu IVA dopiero wiosną 1944 r., kiedy do akcji został wprowadzony I Batalion Partyzancki BCh, który operował na granicach obwodów: bialskiego, radzyńskiego i włodawskiego. Nieco później do działań zbrojnych został włączony II Batalion Partyzancki BCh na terenie obwodu siedleckiego⁹¹. W sumie od marca 1944 r. do wejścia w lipcu 1944 r. na teren Podokręgu IVA ACz, I BP BCh przeprowadził 18 zasadzek na wojska niemieckie⁹². Natomiast na terenie obwodu siedleckiego większą aktywność przejawiał II BP BCh od czerwca 1944 r., kiedy wojska niemieckie rozpoczęły się wycofywać na zachód, m.in. oddział dowodzony przez Kazimierza Jurzyka przeprowadził zasadzkę na trasie Łuków–Siedlce niedaleko wsi Gostchorz. W trakcie walki zabito ponad 20 Niemców i zdobyto pokaźne ilości broni i amunicji⁹³. Ogółem żołnierze BCh na Podlasiu przeprowadzili w 1944 r. 44 zasadzki na wojska okupanta. Główny cel działań BCh na terenie Podokręgu IVA BCh (Podlasie) stanowiło niszczenie urzędów gminnych, urzędów pracy, rozbijanie posterunków policji granatowej, rozbijanie pojedynczych żołnierzy niemieckich i policjantów. Poza rozbijaniem żołnierzy niemieckich i niszczeniem dokumentacji w urzędach gminnych, żołnierze BCh dokonywali również akcji karzących i likwidacyjnych osób, które współpracowały z Niemcami,

⁸⁹ T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 205.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże, s. 210.

⁹² Tamże, s. 211.

⁹³ *Kalendarium walk Batalionów Chłopskich na Lubelszczyźnie 1940–1944*, red. Z. Mańkowski, J. Markiewicz, J. Naumiuk, Lublin 1964, s. 157.

np. 31 grudnia 1943 r. bojówka OS dokonała akcji likwidacyjnej na agentce gestapo H. Kwiatkowskiej, właścicielce kwiaciarni w Siedlcach. W trakcie wykonywania akcji Kwiatkowska została ciężko ranna⁹⁴. W okresie okupacji zaczęto obserwować na terenie Podokręgu IVA BCh (Podlasie), zwłaszcza na wsi, zjawisko demoralizacji. Pojawiło się świadome donosicielstwo na rzecz okupanta, np. 4 czerwca 1944 r. Ulan został ok. 2.00 w nocy otoczony przez Niemców. Niemcy metodycznie aresztowali mężczyzn, nazwiska mieli na liście. Po spędzeniu mieszkańców do szkoły, jeden z gestapowców wyjął z kieszeni listę i powiedział: „Patrzcie ten wykaz dali nam Polacy [taki zapis w oryginale – W.Ch.]. Dostaliśmy to od jednej z polskich organizacji wojskowej”. Warto nadmienić, że wśród 22 zatrzymanych tylko Kacper Biaduń należał do PPR, zaś reszta do AK i BCh. Według Hołyńskiego w gestapo był żołnierz AK, który denuncjował komunistów⁹⁵.

Wykorzystując antyfaszystowskie nastroje wśród przebywających żołnierzy włoskich w Siedlcach, ludowcy postanowili włączyć Włochów do akcji dywersyjno-propagandowej wśród żołnierzy niemieckich i włoskich pod nazwą „Akcja N”. Inicjatorem nawiązania kontaktów ludowców z żołnierzami włoskimi stał się Wiktor Somla, który zajmował się konspiracyjnym przemytem kolejną mięsa do Warszawy. Jesienią 1942 r. na stacji kolejowej w Siedlcach zobaczył żołnierzy ubranych w inne niż niemieckie mundury i rozmawiających językiem nieprzypominającym niemieckiego. Wykorzystując sytuację próbował na migi nawiązać z nimi kontakt. Usłyszał od jednego z oficerów wypowiedziane słowa: *Hitler kaput*. Zrozumiał, że ma kontakt z antyfaszystami. Potem okazało się, że są to włoscy żołnierze, którzy wrogo odnosili się do Niemców i wojny. Mussolini dokonał czystki w armii włoskiej, wysyłając antyfaszystów za karę na front wschodni. Siedlce miały stanowić punkt aklimatyzacyjny dla Włochów przed wyjazdem na front pod Stalingrad⁹⁶. Posługując się językiem migowym, zaprosił dwóch oficerów na wódkę do sklepiku mieszczącego się na ul. Łukowskiej tuż za mostem. Sklepiak stanowił punkt kontaktowy BCh. W trakcie spotkania oficerowie włoscy przekazali dwa pistolety⁹⁷.

Za pośrednictwem żołnierzy włoskich miano rozprowadzać wśród Niemców broszurki, ulotki, odezwy antyhitlerowskie w języku niemieckim

⁹⁴ AZHPRL, sygn. R-IV-9/143, L. Koć, Współpraca BCh z AL. I oddziałami sowieckimi, k. 12.

⁹⁵ APL, sygn. 35/1073/0/3.1/53, Informacje o wydarzeniach na terenie Obwodu nr 10, k. 10 i n.

⁹⁶ R. Somla-Dembowska, *Historia rodu Somlów*, Siedlce 2015, s. 230.

⁹⁷ Tamże, s. 230.

i włoskim. Punkt kontaktowy stanowiła restauracja na ul. Pułaskiego w Siedlcach. Ponadto, do kontaktów między Stefanem Skoczylasem a oficerem włoskim Marco Grandollim dochodziło w Mokobodach w mieszkaniu Lewickiego. Tam dyskutowano na temat dalszej współpracy między BCh a żołnierzami włoskimi. Próbowano wykorzystać Włochów do nawiązania kontaktów z jeńcami radzieckimi, którzy przebywali w obozie jenieckim w Suchożebrach⁹⁸.

Współpraca z żołnierzami włoskimi trwała do 9 września 1943 r., kiedy Włochy po klęsce pod Stalingradem, opuściły koalicję faszystowską. Akcja nie udała się, ponieważ gestapo wpadło na trop kontaktów Lucjana Kocia i Stefana Skoczylasa z żołnierzami włoskimi. Oficerowie włoscy zostali aresztowani i 19 września 1942 r. rozstrzelani w lesie sekulskim. Wśród rozstrzelanych znaleźli się oficerowie: Carlo Castiglioni, Bernardino Nationalli i Liro Moralli⁹⁹.

Do ważniejszych działań BCh na terenie Podokręgu IVA należały akcje skierowane przeciwko eksploatacji gospodarczej wsi przez okupanta niemieckiego, przeciwko mleczarniom i gorzelniom. Warto podkreślić, że wódka w okresie okupacji stanowiła środek płatniczy. Na terenie pow. siedleckiego akcjami przeciw gorzelniom dowodził Marian Grzebisz, Eugeniusz Jaszczuk „Gwizd”, a po jego śmierci Mieczysław Tomaszczuk „Szary”. Do tego typu akcji wybierano szczególnie zaufanych i zdyscyplinowanych żołnierzy BCh. Zarekwirowany spirytus był dostarczany do Edwarda i Kazimierza Jurzyków w Wiśniewie¹⁰⁰. W działalności bojowej żołnierzy BCh z IVA Podokręgu Siedleckiego, ważną rolę odgrywała walka z plagą pijaństwa, która nasiliła się w 1943 i 1944 r. Walkę prowadzono przede wszystkim w powiecie łukowskim, np. w Tęczkach 5 listopada 1942 r. patrol OS BCh zlikwidował bimbrownię¹⁰¹. Został w tym celu zawiązany Podlaski Komitet do Walki z Pijaństwem. W formie ulotek i ostrzeżeń zapowiadano represje wobec bimbrowników oraz osób handlujących alkoholem. Wielu bimbrowników-recydywistów zostało ukaranych karą chłosty. Dla przykładu, tylko w ciągu 2 tygodni lutego 1944 r. zlikwidowano 12 tajnych bimbrowni¹⁰².

⁹⁸ P. Matusak, *Siedlce 1939–1944*, [w:] *Siedlce 1448–1995*, red. nauk. E. Kospath-Pawłowski, Siedlce 1996, s. 125.

⁹⁹ H. Kurek-Dudowa, *Młodość tragiczna i męska. O Stefanie Skoczylasie*, Warszawa 1978, s. 57–59.

¹⁰⁰ Relacja Mirosława Izdebskiego udzielona autorowi w maju 2014 r.

¹⁰¹ T. Szczechura, *Ruch ludowy w Siedleckiem*, Warszawa 1984, s. 193.

¹⁰² T. Doroszuk, *Konspiracyjny ruch ludowy...*, s. 239.

Poza rozbijaniem mleczarni i gorzelni, akcje żołnierzy BCh były skierowane na pozyskanie funduszy na działalność konspiracyjną. Aby pozyskać pieniądze uderzano na banki, kasy, pocztę i spółdzielnie, które znajdowały się pod władzą okupanta, np. oddział BCh pod dowództwem Edwarda Borkowskiego i Kazimierza Jurzyka dokonał rekwizycji 350 kg masła, które było przewożone ze spółdzielni mleczarskiej w Czuryłach¹⁰³. Przez Podlasie przechodziły ważne linie kolejowe, więc pierwsze akcje zostały skierowane przeciwko transportowi kolejowemu. W miarę zbliżania się frontu wschodniego do granic Południowego Podlasia nastąpiło zintensyfikowanie akcji przeciwko niemieckiemu transportowi kolejowemu, np. 1 lipca 1944 r. Mieczysław Tomaszuk „Szary” i Edward Kleszcz „Urwis” dokonali wykolejenia pociągu niemieckiego za pomocą klucza do rozkręcania szyn w pobliżu mostu na Tocznej. Przerwa w ruchu na odcinku Niemojki–Platerów trwała 19 godzin¹⁰⁴.

Omawiając działalność zbrojną BCh na terenie Podokręgu IVA Podlasie (Siedlce) nie sposób pominąć próby udzielenia pomocy walczącej Warszawie w sierpniu 1944 r. Do tej pory historycy zajmujący się Powstaniem Warszawskim kwestię udzielenia pomocy walczącej stolicy pomijali. Z terenu Podlasia do 22 pp 9 DP AK wszedł OS BCh Mariana Grzebisza „Wicher” z Wiśniewa, który z 9 DP AK ruszył na pomoc walczącej stolicy¹⁰⁵.

Poza działalnością zbrojną była prowadzona działalność określana mianem „małych form oporu”, do których zaliczano ochronę Polaków przed wywózką na roboty do III Rzeszy przez wydawanie fałszywych dokumentów niemieckich, np. w drukarni Wiktorja M. Goldberga w Siedlcach przy ul. Kilińskiego 31, ludowcy drukowali legitymacje kolejowe, pocztowe, inspekcji leśnej, które ułatwiały prowadzenie działalności konspiracyjnej¹⁰⁶. Żołnierze BCh również pomagali ludności żydowskiej i jeńcom radzieckim. W momencie utworzenia getta w Siedlcach w sierpniu 1941 r., za pomoc Żydom, Polakom groziła śmierć. W celu koordynacji pomocy Żydom zamkniętym w getcie, do Siedlec przybył z pieniędzmi łącznik Rady Pomocy Żydom „Żegota”. Współpracę z „Żegotą” podjęła komenda powiatowa BCh. Jaszczuk organizował w terenie skup zboża, które następnie dostarczał do Siedlec. W Siedlcach Lucjan Koć zorganizował w młynach siedleckich przemiał i rozprowadzał mąkę wśród potrzebujących, m.in. mieszkańców

¹⁰³ Tamże, s. 229.

¹⁰⁴ J. Czuba, H. Odzygózdź, dz. cyt., s. 65.

¹⁰⁵ P. Matusak, *Ludowcy w Powstaniu Warszawskim*, „RHMHPRL” 2004, nr 20, s. 147.

¹⁰⁶ Relacja Zygmunta Goławskiego udzielona autorowi w 2010 r.

getta¹⁰⁷. Lucjan Koć – skomunizowany ludowiec, nawiązał bliskie kontakty z Julianem Grobelnym „Trojan”, próbował utworzyć siatkę pomocy dla zagrożonej ludności żydowskiej między Siedlcami a Warszawą. Zapoznał on „Trojana” z przedstawicielami społeczności żydowskiej w Siedlcach: dr. Lebelem i Dorą Krygier¹⁰⁸. Punktem kontaktowo-przebiegowym dla Żydów, do którego również jeździł L. Koć, był Cegłów. Tam była dostarczana prasa z Warszawy i informacje dla Żydów zamkniętych w siedleckim getcie. Informacje odbierał Lucjan Koć i przy pomocy Lucjana Jarząba – kasjera z Cegłowa – dostarczał do Siedlec adresatom. Pomocy udzielała mu Regina Kubalska – sklepowa miejscowej spółdzielni – przewodnicząca Ludowego Związku Kobiet i członek Zarządu SL „Roch” Podokręgu IVA „Siedlce”, np. u Reginy Kubalskiej w mieszkaniu przy ul. Targowej w Siedlcach ukrywała się Żydówka Cypra Zansztajn¹⁰⁹. Za pośrednictwem Reginy Kubalskiej i Lucjana Kocia były przekazywane informacje do Warszawy o sytuacji i położeniu ludności żydowskiej na Podlasiu.

W ratowanie Żydów włączyli się mieszkańcy wsi podlaskich, np. mieszkaniec Wiśniewa Stanisław Cierniak vel Cieślik¹¹⁰ utrzymywał kontakty z grupą Jakuba Kramarza i Lejby Krawca, którzy mając kontakty z Żydami w getcie łukowskim za ich pośrednictwem przekazywali żywność. Podobne kontakty z Żydami utrzymał Antoni Kosieradzki z Mokobód, który pomagał Żydom z Mokobód i Siedlec za pośrednictwem Brachy Zalcmana w zapotrzeniu w żywność i wymianie informacji. Również w innych obwodach wchodzących w strukturę Podokręgu IVA BCh była organizowana pomoc dla Żydów, np. dowódca OS BCh we wsi Rossosz pow. białkopodlaski Franciszek Bancerczewski udzielał pomocy Żydom z okolicznych wsi, m.in. uzbroił trzech z nich, by mogli się bronić przed aresztowaniem¹¹¹. Podobne postawy żołnierzy BCh były w innych obwodach Podokręgu IVA BCh¹¹². Na terenie obwodu łukowskiego we wsi Jonnik Józef Walc zbudował w stodole bunkier, w którym przechowywał Żydów, m.in. Jokla Estreicha¹¹³.

¹⁰⁷ F. Gryciuk, *Lucjan Koć – powikłane losy siedleckiego działacza ludowego*, „Rocznik Historyczny MHPRL” 2012, nr 28, s. 306–307.

¹⁰⁸ D. Sitkiewicz, *Mechanizmy instalowania władzy komunistycznej na przykładzie działalności Juliana Grobelnego jako starosty mińskiego (10 października – 5 grudnia 1944 r.)*, „Historia i Świat” 2013, nr 2, s. 163.

¹⁰⁹ B. Dymek, *Lewicowy ruch oporu na Podlasiu*, [w:] *Trzej bohaterowie Podlasia*. Materiały z Sesji popularnonaukowej (Siedlce 1979), red. W. Spalińska, Warszawa 1981, s. 26.

¹¹⁰ Sprostowanie nazwiska Stanisława Ciernika na Cieślik na podstawie relacji Antoniego Oknińskiego udzielonej autorowi 2 października 2015 r.

¹¹¹ J. Nowak, *Wieś w akcji pomocy Żydom w okresie okupacji*, „RDRL” 1970, nr 12, s. 324–325.

¹¹² Szerzej patrz: A. Kołodziejczyk, *Na drogach ruchu ludowego*, Warszawa 2009, t. 4, s. 229–230.

¹¹³ Tamże, s. 229.

Wielu ludowców i chłopów z Podlasia za cenę uratowania życia innego człowieka płaciło cenę bardzo wysoką, życie własne i swoich rodzin, np. za ukrywanie i udzielanie schronienia i pomocy żywnościowej Żydom i zbiegłym jeńcom sowieckim z obozu jenieckiego w Suchożebach 8 kwietnia 1943 r. we wsi Rządzew, gm. Zbuczyn, pow. siedlecki, żandarmi niemieccy zamordowali ojca i dwóch synów: Antoniego Domańskiego, Franciszka Domańskiego i Piotra Domańskiego¹¹⁴.

Od lipca 1941 r. teren obwodu siedleckiego stał się miejscem masowej eksterminacji jeńców radzieckich. Na terenie powiatu siedleckiego w miejscowości Krześlin i Skupie Niemcy stworzyli obozy, a w Siedlcach utworzyli Stalag 366, w miejscu koszar, gdzie przed wojną stacjonował pułk artylerii. Tragiczna sytuacja w obozach jenieckich sprawiła, że już w lipcu i sierpniu 1941 r. rozpoczęły się masowe ucieczki jeńców. Wobec takiej sytuacji komendant obwodu BCh Lucjan Koć wydał rozkaz datowany na 10 sierpnia 1941 r. w sprawie udzielenia pomocy jeńcom radzieckim¹¹⁵. Warto podkreślić, że za próbę nawiązania kontaktów z jeńcami rosyjskimi groziła Polakom kara śmierci. Przykładowo, Marian Grzebisz z Wiśniewa w trakcie rekonesansu w Suchożebach, nawiązał kontakt z kpt. Piotrem Zaszarenko, a Wiktor Somla z por. Sergiuszem Gortkowem. Oficerowie radzieccy przekazali plany obozu i poinformowali stronę polską o planowanej masowej ucieczce jeńców. Polacy przekazali szkic terenu w promieniu 50 km od obozu z zaznaczonymi punktami, gdzie jeńcy mogli znaleźć pomoc¹¹⁶. W udzielaniu pomocy jeńcom radzieckim włączyły się członkinie Ludowego Związku Kobiet i patrole sanitarne Zielonego Krzyża, m.in. ze Stoku Lackiego pod kierownictwem Marianny Klewek, Zbuczyna – Lucyny Biardówny zorganizowano pomoc sanitarną. Potrzebne wyżywienie i ubranie przekazano jeńcom, którym udało się uciec z obozu¹¹⁷. Ludowcy również współuczestniczyli w tworzeniu i wyposażeniu pierwszych grup partyzanckich składających się z jeńców czerwonarmistów. Pierwszym oddziałem, który powstał przy udziale bechowców była grupa Igora Boleśnikowa. Składała się ze zbiegłych 3 września 1941 r. jeńców. Stanisław i Antoni Kosierdzacy przeprowadzili ją do Wiśniewa, gdzie zaopiekowali się nią członkowie BCh. Rannymi

¹¹⁴ Sz. Datner, *Las sprawiedliwych*, Warszawa 1968, s. 95–97; E. Kopówka, P. Rytel-Andrianik, *Dam im imię na wieki (Iz 56,5). Polacy z okolic Treblinki ratujący Żydów*, Oksford–Treblinka 2011, s. 141.

¹¹⁵ Treść rozkazu znajduje się, [w:] *Materiały źródłowe...*, s. 23–30.

¹¹⁶ J. Gmitruk, *Wieś siedlecka i ruch...*, s. 124–125.

¹¹⁷ Tamże, s. 131.

zajęła się Wanda Ostas – członkini LZK, która sprowadziła do chorych i rannych jeńców lekarza Śledzińskiego i zaopatrywała w jedzenie i odzież. Zbiegli jeńcy radzieccy zostali ulokowani w skrytkach przygotowanych przez żołnierzy BCh w zabudowaniach Jana Lewickiego i Stefana Kamińskiego¹¹⁸.

Żołnierze BCh Podokręgu IVA (Podlasie) wykonali ok. 460 akcji zbrojnych zaczynając od walki zbrojnej, a kończąc na tzw. akcjach wychowawczych (walka z bandytyzmem, alkoholizmem i demoralizacją społeczeństwa, np. przez branie współudziału przez kobiety-Polki w rabowaniu z Niemcami mienia żydowskiego. Jest znany fakt zatrzymania przez patrol OS BCh kobiet rabujących minie żydowskie w Mokobodach, które zostały ukarane karą chłosty i obcięciem włosów). W akcjach zbrojno-dywersyjnych przodowały obwody bialski (wykonał 136 akcji) i siedlecki (124 akcje), najsłabszy był obwód radzyński (53 akcje).

Stosunek ludowców do stronnictw politycznych i Polskiego Państwa Podziemnego

Kreśląc obraz relacji ludowców do stronnictw politycznych i wojskowych Polskiego Państwa Podziemnego należy podkreślić, że na Południowym Podlasiu na szczeblu powiatowym dominowali ludowcy. W 14 na 15 powiatów stanowiska Delegata Rządu zostały obsadzone przez ludowców. Jedynie w Siedlcach stanowisko to piastował przedstawiciel endecji, zaś jego zastępcą był Aleksander Pasiak (SL). Stosunki SL z Obozem Narodowym układały się wręcz wrogo. Siły zbrojne Obozu Narodowego liczyły w powiecie siedleckim ok. 2 tys. żołnierzy¹¹⁹. Stosunki między Zygmuntem Chrzanowskim a Aleksandrem Pasiakiem nie układały się najlepiej. Jego rola ograniczała się jedynie do luźnych kontaktów z Chrzanowskim, który skupił pełnię władzy administracyjnej w pow. siedleckim. Działalność Aleksandra Pasiaka była utrudniona przez Delegata, który go odsunął od tej funkcji. W związku z tym w drugiej połowie marca 1944 r. ruch ludowy odwołał go z zajmowanego stanowiska i do końca nie desygnował swego przedstawiciela do Delegatury¹²⁰. Od marca 1944 r. zastępcą Zygmunta Chrzanowskiego był członek

¹¹⁸ E. Kopówka, *Stalag 366...*, s. 50.

¹¹⁹ Szerzej patrz: W. Charczuk, *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939–1947*, Siedlce 2003, s. 95.

¹²⁰ AZHPRL, sygn. P-132, A. Pasiak, Wspomnienia osobiste i działacza społecznego 1887–1959, rkps.

Stronnictwa Pracy (NN)¹²¹. Prawdopodobnie był nim Jan Kwiecień – początkowo członek SL, związany z Tajną Organizacją Nauczycielską, który został „wchłonięty” przez Stronnictwo Demokratyczne¹²². Podobne relacje w obsadzie powiatowego delegata rządu między SL a Stronnictwem Narodowym były w powiecie bialskim, np. Ludwik Denisiuk kandydat wysuwany przez ruch ludowy został odrzucony. Zaś SN wysunęła swojego kandydata agronoma Józefa Lubczańskiego, który w strukturach AK pełnił funkcję oficera organizacyjnego w stopniu podporucznika¹²³. Prawdopodobnie Narodowcy chcieli podkupić Józefa Lubczańskiego, aby rozbić struktury SL. Wobec bojkotu SL „Roch” kandydatury J. Lubczańskiego, dopiero jesienią 1942 r. narodowcy zaakceptowali kandydaturę Jana Makaruka – członka SL. Również nie lepiej było we wzajemnych relacjach między ZWZ-AK a BCh. Dla przykładu, na temat niewojskowego zachowania się partyzantów z Oddziału Partyzanckiego 34 pp Armii Krajowej kpt. Stefana Wyrzykowskiego pisano na łamach pisma ludowego „Idzie wolność”¹²⁴. Stosunki żołnierzy BCh z partyzantką komunistyczną wyraźnie określił rozkaz KG BCh z 20 stycznia 1944 r.: „nie ma i nie może być mowy o jakichkolwiek rozmowach i uzgodnieniach z komunistami”¹²⁵, mimo że wytyczne te zostały przekazane w teren w lutym 1944 r., to żołnierze Podokręgu IVA BCh (Siedlce) na terenie pow. siedleckiego utrzymywali kontakty z oddziałem Jakuba Aleksandrowicza „Alek” z GL za sprawą Stefana Skoczylasa „Konar”¹²⁶. Podobnie sytuacja przedstawiała się w innych obwodach. Często współpraca z oddziałami komunistycznymi była inicjatywą oddolną dowódców BCh. Impulsem do kontaktów ludowców z Podlasia z komunistami były studia Komendanta Podokręgu IVA BCh Stefana Skoczylasa w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, gdzie nawiązał kontakty z ludźmi o różnych poglądach, np. z Ignacym Logą-Sowińskim¹²⁷. Często podjęcie ścisłej współpracy z partyzantką komunistyczną było uwarunkowane wspólnym zagrożeniem ze strony Niemców oraz dobrojeniem oddziałów partyzanckich w broń, np. została nawiązana współpraca przez Komendanta Podokręgu IVA z ko-

¹²¹ W. Grabowski, *Polska tajna administracja cywilna 1940–1945*, Warszawa 2003, s. 381.

¹²² M. Kalbarczyk, *Stronnictwo Demokratyczne na Południowym Podlasiu i Wschodnim Mazowszu w latach 1937–1989*, rozprawa doktorska, Siedlce 2011, s. 31, maszynopis.

¹²³ J. Flisiński, H. Mierzwiński, *Biała Podlaska w latach 1939–1944*, Biała Podlaska 2012, t. 3, cz. 2, s. 261.

¹²⁴ Regionalna Agencja Prasowa „Podlasie” 1944, R.I, nr 5.

¹²⁵ *Bataliony Chłopskie na Lubelszczyźnie...*, dok. Nr 74, s. 122.

¹²⁶ K. Przybyś, A. Wojtas, *Bataliony Chłopskie...*, t. III, s. 190.

¹²⁷ AAN, sygn. 202/I-42, Tygodniowy przegląd wydarzeń w kraju z 16 marca 1944 r., k. 479.

munistycznym Zgrupowaniem *Jeszcze Polska nie zginęła* pod dowództwem płk Roberta Satanowskiego w zamian za broń¹²⁸. Warto podkreślić, że tuż przed wejściem ACz na teren Podlasia, oddziały komunistyczne były dozbrajane przez Sowietów.

W miarę zbliżania się Armii Czerwonej na teren Południowego Podlasia, doszło do współpracy żołnierzy BCh z partyzantką radziecką. Stało się to możliwe za sprawą komendanta IVA Podokręgu BCh S. Skoczylasa. W artykule prasy regionalnej wydawanej przez ludowców Skoczylasa o współpracy z partyzantką radziecką pisał: „Do powszechnej walki okrężnej z Niemcami przystąpimy i w walce tej współdziałać będziemy z Czerwoną Armią”¹²⁹.

Reasumując, działalność Podokręgu IVA Batalionów Chłopskich w latach 1942–1944 na Południowym Podlasiu była zasługą działaczy ludowych szczebla powiatowego i gminnego. Bechowcy na terenie obwodu siedleckiego, który wchodził do Podokręgu IVA Siedlce utworzyli 480 oddziałów taktycznych i 30 oddziałów specjalnych. Szacunkowo można przyjąć, że w szczytowym okresie Podokręgu IVA BCh przekazał do AK w ramach akcji scaleniowej ok. 3 tys. żołnierzy z oddziałów taktycznych. Swoją działalnością Podokręgu IVA BCh na trwałe wpisał się w historię walki o niepodległość z okupantem niemieckim na Podlasiu.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych:

Raport AK Komendy Obszaru Warszawskiego z 25 października 1943 r., sygn. 203/X-63.

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Raport Podokręgu IVA do Komendy Głównej Chłostry za styczeń 1944 r., sygn. 35/1073/0/3/50.

Archiwum Zakładu Historii Polskiego Ruchu Ludowego:

Protokół ze spotkań łączniczek i kolporterek Rocha, BCh w Warszawie w dniu 16.04.1970 r., sygn. KG/20.

Dokumenty Komendy Okręgu IV. Wykaz ludzi i sprzętu uzbrojenia z 21 stycznia 1945 r., sygn. IV/1.

A. Pasiak, Wspomnienia osobiste i działacza społecznego 1887–1959, rkps., sygn. P-132.

¹²⁸ T. Doroszuk, *Bastiony Podlasia...*, s. 302–303.

¹²⁹ „Szukajmy nowych dróg”, „Idzie Wolność” 1944, nr 10.

Źródła drukowane

- Bataliony Chłopskie na Lubelszczyźnie 1940–1944. Źródła, wstęp i oprac.* Z. Mańkowski, J. Markiewicz, J. Naumiuk, Lublin 1962.
- Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. 4: 1939–1945, oprac. Z. Mańkowski, J. Nowak, Warszawa 1966.
- Niećko J., *Na drodze do Polski Ludowej. Wybór pism z lat 1941–1949*. Do druku przygotował, życiorysem Józefa Niećki poprzedził i przypisami opatrzył Z. Hammerling, Warszawa 1967.

Opracowania

- Bataliony Chłopskie. Geneza i rozwój struktury organizacyjnej*, t. 1, Warszawa 1985.
- Bataliony Chłopskie w walce o narodowe i społeczne wyzwolenie*. Sesja popularnonaukowa w XXX rocznicę bitew pod Wojdą, Zaborecznem i Różą, Lublin 3–4 lutego 1973, Warszawa 1975.
- Charczuk W., *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939–1947*, Siedlce 2003.
- Chłopi w obronie Zamojszczyzny*. Sesja popularnonaukowa w 40. Rocznicę walk Batalionów Chłopskich, Zamość 2–3 lutego 1983 r., red. J. Gmitruk, Z. Mańkowski, Warszawa 1985.
- Chojnacki W., *Bibliografia zwartych i ulotnych druków konspiracyjnych wydanych na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945*, Warszawa 2005.
- Czuba J., Odrzygóźdź H., *Bataliony Chłopskie na Południowym Podlasiu. W walce o Polskę wolną, równą i sprawiedliwą*, Biała Podlaska 2004.
- Doroszuk T., *Bastiony Podlasia. Konspiracyjny ruch ludowy na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 2005.
- Doroszuk T., *Konspiracyjny ruch ludowy na Podlasiu 1940–1944*, Siedlce 2004.
- Dymek B., *Lewicowy ruch oporu na Podlasiu*, [w:] *Trzej bohaterowie Podlasia*. Materiały z Sesji popularnonaukowej (Siedlce 1979), red. W. Spalińska, Warszawa 1981.
- Flisiński J., Mierzwiński H., *Biała Podlaska w latach 1939–1944*, t. 3, cz. 2, Biała Podlaska 2012.
- Gmitruk J., *Konspiracyjny ruch ludowy w rejonie białskopodlaskim w latach okupacji niemieckiej 1939–1944*, „Rocznik Białskopodlaski” 1993, t. I.
- Gmitruk J., *Skazani na zagładę. Jeńcy i partyzanci radzieccy a Bataliony Chłopskie 1941–1945*, Warszawa 2001.
- Gmitruk J., *Wieś siedlecka i ruch ludowy w akcji pomocy jeńcom radzieckim w latach okupacji hitlerowskiej 1941–1945*, „Rocznik Białskopodlaski” 1994, t. 2.
- Gmitruk J., *Konspiracyjny ruch ludowy w obwodzie siedleckim*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1972, nr 14.
- Gmitruk J., Pasiak-Wąsik D., *Pomoc ludowców i środowiska wiejskiego dla Żydów w okresie okupacji*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2005, nr 21.

- Gmitruk J., *Wiejski ruch młodzieżowy w Siedleckim w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1944*, „Szkice Podlaskie”, Siedlce 1988.
- Grabowski W., *Polska tajna administracja cywilna 1940–1945*, Warszawa 2003.
- Gryciuk F., *Lucjan Koć – powikłane losy siedleckiego działacza ludowego*, „Rocznik Historyczny MHPRL” 2012, nr 28.
- Karaszewski B., *Partyzancka broń. O uzbrojeniu w Batalionach Chłopskich*, Warszawa 1980.
- Kołodziejczyk A., *Na drogach ruchu ludowego*, t. 4, Warszawa 2009.
- Kopówka E., *Staląg 366 Siedlce*, Siedlce 2004.
- Kopówka E., Rytel-Andrianik P., *Dam im imię na wieki (Iz 56,5). Polacy z okolic Treblinki ratujący Żydów*, Oksford–Treblinka 2011,
- Kosobudzki P., *Przez druty, kraty i kajdany. Wspomnienia partyzanta NSZ*, Wrocław 1997.
- Lewandowska S., *Polska konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna*, Warszawa 1982.
- Lewandowska S., *Ruch oporu na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 1982.
- Markiewicz J., *Szkoły partyzanckiej walki. O szkoleniu bojowym w Batalionach Chłopskich*, Warszawa 1982.
- Matusak P., *Ludowcy w Powstaniu Warszawskim*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2004, nr 20.
- Nowiński M., *Podlasie niosło pomoc Żydom*, „Żołnierz Wolności” 1968, nr 85–86, 9–10 kwietnia.
- Pawałkiewicz J., *Biuro Badań Technicznych*, „Kombatant” 2009, nr 2.
- Podlasie w czasie II wojny światowej*, red. W. Ważniewski, Siedlce 1997.
- Przybysz K., *Konspiracyjny ruch ludowy na Mazowszu 1939–1945*, Warszawa 1977.
- Ruch ludowy na Lubelszczyźnie. Materiały sesji popularnonaukowej zorganizowanej przez WKW ZSL w Lublinie*, red. J. R. Szaflik, Lublin 1964.
- Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, red. nauk. A. Łuczak, Warszawa 1975.
- Siedlce 1448–1995*, red. nauk. E. Kospath-Pawłowski, Siedlce 1996.
- Sitkiewicz D., *Mechanizmy instalowania władzy komunistycznej na przykładzie działalności Juliana Grobelnego jako starosty mińskiego (10 października – 5 grudnia 1944 r.)*, „Historia i Świat” 2013, nr 2.
- Somla-Dembowska R., *Historia rodu Somlów*, Siedlce 2015.
- Szaflik J. R., *Początki konspiracyjnego ruchu ludowego. Studium o taktyce politycznej Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego 1939–1943*, Warszawa 1973.
- Trzej bohaterowie Podlasia. Materiały z Sesji popularnonaukowej (Siedlce 1979)*, red. W. Spalińska, Warszawa 1981.
- Tupalski M., *Ludowa prasa konspiracyjna na Podlasiu*, [w:] J. Kasperek, *Konspiracyjny ruch ludowy na Lubelszczyźnie 1939–1944*, Warszawa 1988.
- Twierdzą nam będzie każdy próg. Kobiety ruchu ludowego w walce z hitlerowskim okupantem. Sylwetki, wspomnienia, artykuły, wybór i oprac. M. Jędrzejec*, Warszawa 1987.
- Wyrobisz A., *Marian Małowist 1909–1988*, „Acta Poloniae Historica” 1990, nr 61,

Strony internetowe

https://pl.wikipedia.org/wiki/Borys_Łapicki

<http://www.muzeumwp.pl/emwpaedia/karabin-mauser-wz-1898.php>

<http://www.muzeumwp.pl/emwpaedia/pistolet-maszynowy-bechowiec.php>

<http://www.muzeumwp.pl/emwpaedia/granat-karbidowka.php>

<http://www.stok.gminasiedlce.pl/o-nas-stok/rys-historyczny-stoku-lackiego-4115/>

**Operations of IVA Siedlce (Podlasie) Subdivision
of Farmers' Battalions in 1942–1944****Summary**

Operations of Farmers' Battalions in the territory of IVA (Podlasie) Subdivision date back to 1942, when IVA Podlasie Subdivision was distinguished from IV Lublin Division of Farmer's Battalions, which covered the following regions: Bielsk, Siedlce, Radzyń, and Łuków and Włodawa since 1943. Operations of IVA (Podlasie) Subdivision involved organization of liaison and communication, press distribution and military training. The biggest problem faced by the soldiers of Farmers' Battalions was armament. That is why attempts were made at obtaining weapons by using different methods as well as producing a machine gun "Bechowiec" in Radzyń area. Apart from sabotage, the soldiers of Farmers' Battalions operating within the Subdivision's territory undertook propaganda actions among antifascist Italian soldiers. Together with Italian antifascists they initiated "N Action", which involved distribution and delivery of antifascist leaflets and letters to German and Italian soldiers who were deployed to the Eastern Front. Relations between people's activists and National Camp within the territory of IVA Subdivision were hostile. Vice Delegate appointed by the People's Party was replaced by Zygmunt Chrzanowski – Delegate appointed by National Party.

Wiesław Charczuk – doktor historii, pracuje w Zespole Szkół w Krzesku-Królowa Niwa
e-mail: acharczuk5@o2.pl